

1000 sider PH

Hans Hertel: PH – en biografi, 566 s., Gyldendal 2012.

Hans Hertel (red.): Poul Henningsen dengang og nu. Lysmageren i nyt lys – en debatbog, 428 s., Gyldendal 2012.

Begge bind flot illustreret.

Poul Henningsens betydning er for dansk mellem- og efterkrigstid af et format, det er svært at sammenfatte. Hans indsats er ikke først og fremmest lysmagerens eller digterens eller polemikerens. Han fungerede i en *kultursammenhæng* og sammenfattede gennem denne sig selv som fødselshjælper for en lang række processer, som havde med Danmarks modernisering at gøre. Den store bredde i hans funktioner gør det svært at skrive om ham i et samlet koncept. Hans Hertel har med sit store næsten 1000-siders projekt om PH valgt en meget frugtbar løsning på det problem, som også adskiller betydningen fra Paul Hammerichs bestseller-krønike *Lysmageren*, som kom i 7 oplag i firserne plus et bogklubs- og et paperback-oplag i 1993. Hammerich valgte den *indlysende* vej at skrive en mytologisk krønike, som samlede alle tråde i *geniet*. Det bliver man ikke klogere af, og billedet af PH ikke mere nuanceret af.

Hertels projekt er tofløjet. Han har *dels* skrevet en biografi om PH *som offentlig person*. Vi hører selvfølgelig om de biografiske rammer, men privatlivet spiller så at sige ingen rolle, hvis det ikke har direkte betydning for PHs offentlige virke, som fx det at han fik Parkinson's de sidste år, han levede, der påvirkede den enorme produktivitet, som ellers

karaktiserer PHs offentlige liv. Og *dels* har Hertel redigeret en antologi af indlæg om bestemte sider af PHs virke, skrevet af folk med meget forskellig tilgang og udsyn. Han prøver således i biografien at samle trådene i det offentlige virke til en række billeder, som hver for sig er kronologiske, men som i forhold til hinanden er tematiske. Overfor dette samlede billede står antologien, hvor forskellige sider af PHs virke mødes i polemik og modsigelse med hinanden. Her udvides fokus på forhold, som vi som oftest har hørt om i bind et. Nogen gange er det et bud som dykker længere ned i forholdet (sprog, lys, revy, musik, politik); andre gange er det afvisninger eller forsøg på rive auraen af 'lys-mageren'. Til sammen danner de to bind det bedste bud vi til dato har set på noget, som kommer tæt på *hele PH*. Vigtigt er det naturligvis, at der i disse 1000 sider ligger ny kritisk forskning.

Biografien starter med en erklæring om hensigten. Det er et billede i *helfigur*, som skal komme uden om PHs kanonisering og mytologisering. Billedet bliver *gravet ud med teske*, dvs. det bygger på en meget omfattende research, og det skal være uden sminke, dvs. kritisk. Her placerer Hertel også den personlige position, hvorfra han kan se sig omkring: "Jeg er vokset op i et frisisindet konservativt hjem med respekt for PH [...]".

Det samlende begreb, der herefter eftersøges, hedder: *Den legende og sammensatte humanist*. Hertel gennemgår i første, store vue alle de etiketter, der er blevet hæftet på PH, eller som PH selv har brugt: modernist, kulturradikal,

*Anmelderredaktion:
Anders Dalsager
Chris Holmsted Larsen
Thomas Wegener Friis*

marxist, kommunist eller kritiscist. "Reelt var han ingen af delene konsekvent, heller ikke i afgrænsede faser, men lidt af det hele på én gang. Han kombinerede de *mange* inspirationer alt efter tid og situation, men tit på anden hånd og med flydende selvmodsigelser.

Frem for alt var han den nysgerrige praktiker og eklektiker", lyder det opsummerende (s. 35). PH læste ikke meget, men blev manuduceret af sin nære ven Otto Gelsted i Kant, Marx, Grundtvig og Brandes. Georg Brandes skal, da han i 1921 mødte PH på *Politiken*, have sagt: "Det forfærdelige ved Dem, Poul Henningsen, er at De altid har ret." Hertel rammer noget centralt i sin tilgang til PHs sammensathed, ved at holde fast i eklekticismen indenfor et felt af inspirationer. Det gør, at modsigelserne i PHs værk bliver mange, hvis man læser på tværs af forfatterskabet, men ofte giver mening indenfor et kortere span af år.

Efter dette vue over mulige determinanter er resten af biografien delt op i otte tematisk-kronologiske afsnit, fire før krigen og fire efter krigen. Før krigen, hvor PHs berømmelse grundlægges, er det: arkitektur, byplan, design og lys; Revyen som våben; Omkring Danmarksfilmen; Kulturkamp, krop og køn. Her ser vi *kultursammenhængen* foldet ud over et kæmpemateriale, og Hertel får faktisk ydet PH retfærdighed og får vist, hvordan sammensatheden udfoldes i praksis.

Et af de centrale politiske områder er her PHs forhold til kommunismen. Hertel har fundet ud af, at PH faktisk var i Sovjet i 1933. Det satte, sig så

vidt man kan se, ingen offentlige spor. Enten sagde det ham ingenting, eller også ville han ikke lægge sig ud med sine kommunistiske venner, især Otto Gelsted og Hans Kirk. Jeg tror, at Hertel underdriver PHs tilnærmelse til kommunismen. Han står faktisk som medlem af Plan-gruppen, altså den gruppe som stod bag det kommunistiske blad *Plan* og han betalte til det. Det fremgår af Mondes kassebog i Carl Madsens arkiv. *Hvad med kulturen* udkommer netop på Mondes Forlag, som på det tidspunkt var et kommunistisk foretagende. Formentlig støttede PH også Otto Gelsteds 'revolutionære humanisme' som et svar på nazismens udfordring. Jeg tror, at PH havde det som Gelsted (men i modsætning til Nexø), at han havde svært ved ikke at se tiggerne og fattigdommen i Sovjet og ikke at føle ubehaget ved kommissærerne.

Hertels PH-billede har mange nye facetter med og nye detaljer i det kendte. Historien om Danmarksfilmen og dens nederlag bruges til at vise, hvor stærke ikke-moderne kræfter PH var op imod. Man må beundre PHs evne til ikke at lade sig slå ud.

De fire store efterkrigstemaer er: Krig og efterkrig; Debat om demokrati og velfærdsstat; Tidskritik og forbrugerkritik; Sprogdebat og verskunst. Ikke mindst de sidste afsnit spænder over hele PHs virke.

Det store vendepunkt i PHs offentlige virke er hans brud med kommunismen. Den kritik, som ikke fik ord efter sovjetrejsen i 1933, kommer nu til orde i en lang debat, der starter som en diskussion om demokratiet, hvor PH holder fast

i, at kampen mod nazismen ikke skal føre til indskrænkninger i ytringsfriheden. Det mente filosofen Jørgen Jørgensen og kommunisterne, at den burde. De kunne ikke en gang se faren for, at det kunne vendes mod dem selv, som det skete i Vesttyskland, hvor det kommunistiske parti blev forbudt. Fra forsvaret for ytringsfriheden udviklede diskussionen sig mere og mere til en kritik af det sovjetiske system, som manglede demokrati. På mange måder udviklede PH det politiske program, som Villy Sørensen siden kaldte 'hverken eller': *hverken øst eller vest*, men noget tredje. Hertel gør sit bedste for at klargøre PHs politiske begreber, og han er meget med ham, når det gælder kritikken af Sovjet, men mener PH overdimensionerer kritikken af USA. Det gør, at den helt særlige position PH skaber sig ('hverken eller') og som peger frem mod ungdomsoprørets position 20 år senere, bliver noget svækket.

PH og sproget er et stort emne, og man fornemmer, at Hertel i sin letløbende og velformulerede prosa har ladet sig inspirere. I et stort afsnit får han hold på, hvad det var med PH og sproget. Det var dels den enkle kendsgerning, at PH også var digter og skrev meget sangbare tekster til revyer. Det var dels det, at PH var en mand med en *sprogpolitik*. Han var på det talte sprogs side imod det skrevne. Tekster skulle nærme sig talens enklere grammatik. Men skriftsproget skulle reformeres, så det kom tættere på det talte. Det svære problem, som PH ikke løste, er: hvilken dialekt skal være skriftsprogets lydlige form? Selvom PH altså gjorde oprør

imod det opstyltede og det kancelliagtige, så var alternativet jo, at det var en københavnsk (elite-) dialekt, som skulle være den herskende. For hans synspunkt var ikke, at alle bare skulle skrive, som de nu talte. Bag kritikken var altså en ny norm.

Hertels biografi slutter med en kritisk opsummering af det enorme stof. Et centralt område er her PHs avantgardereligion. PH synes at mene, at det særlige ved 'den rigtige kunstner' er, at hun eller han er medium for 'det gode nye'. Derfor er avantgarden så central i hans diagnostik af tiden. Men denne oppumpning af kunstens betydning medfører ikke bare en religiøs dimension i kunstforståelsen, den fører også til et voldsomt tab af fortid. Den ældre og den gamle kunst er for PH uden betydning, i hvert fald i hans forståelse af nutiden. I hans værker om erotikkens historie synes kunsten af have en historisk illustrerende funktion, men i forståelsen af nutiden og prognosen af fremtiden spillede kun avantgarden en rolle.

I anledning af PHs 70 årsdag i september 1964 udgav Louis Poulsen & co., som producerede hans lamper, et særnummer om PH, hvor en række kendte mennesker blev bedt om at svare på spørgsmålet: "Ku vi ha undværet ham?". Hertel citerer Carl Madsens svar: "Det kunde vi vel nok. Jeg for mit vedkommende vilde nødigt have gjort det. Et besynderligt fænomen er han. En højt begavet og vittig mand, der har levet sit liv i en tid, hvor afgørende klassekampe har fundet sted. Ven med mine bedste venner. Ret meget af det, der er sket omkring ham har han

vist ikke fattet. [...] Mere end grosserernes vittige pavseklovn blev han desværre aldrig." Man tænker uvægerlig på, hvordan en vurdering af Carl Madsen i dag ville tage sig ud. Aksel Larsens svar i samme enquete var mere tænksomt. Han svarede: "Ja. Men det vilde vi ikke."

Hans Hertel holdt både i 2000 og 2006 offentlige seminarer om PH i auditorium A i Studiegården, hvor disputatser også afholdes. Af indlæggene har han lavet en antologi, som kommer rundt om mange hjørner i PHs virke og som viser andre positioner i opfattelsen af PH end Hertels egen. Den fungerer både som en uddybning og et tilbud om at se PH med andre briller, fra nærsynsbriller over solbriller til 3D-briller. Det er umuligt at yde de mange bidrag retfærdighed i en anmeldelse. I stedet vil jeg pege på nogle vigtige træk ved antologien.

Det første, som er slående, det er, at der er en del specialister med, som hver for sig kunne have skrevet PH dybere ind i deres emne, end det kan nås i både biografien og antologien. Afsnittet om arkitektur, byplan, design og lys har virkelig tyngde. Lars Dybdahls artikel om design, Carsten Thaus om PH i arkitekturhistorien, Merete Ahnfeldt-Møllerups om PH og modernismen, Allan de Waals om PH og den uformelle tradition giver virkelig form til PHs formgivende projekter. Suppleret af Søren Nagbøls artikel om PH og lyset og Martin Zerlangs om PH og storbyen er hele afsnittet som en synopsis til en bog om PH som arkitekt.

Noget tilsvarende kan man

næppe sige om de andre afsnit, det skulle da lige være afsnittet om retsopgøret og flygtningene, skrevet af Ditlev Tamm, Kirsten Lylloff og Anette Warring og det om Danmarksfilmen skrevet af Jørgen Sørensen, Peter Schepelern og Ole Roos. Når det ikke gælder de andre afsnit skyldes det, at Hertel har prioriteret at gøre plads til en hel række af dem, han er uenig med. Men de er bare ikke gode nok. Der er fx de to konservative Søren Ulrik Thomsen og Jesper Langballe, som mislæser 'Man binder os på mund og hånd', så den fremstår blot og bart som et hedonistisk manifest. Dumme-re kan det næppe gøres. Og der er Kasper Støvring, som mener at den kulturradikale stat er en moralsk stat, som vil lære folk (igennem skolen) at blive 'gode'. I stedet skal børn bare lære 'faglige' ting. De skal ikke opdrages i skolen. Staten skal ikke være terapeutisk. En kritik som ikke yder PH retfærdighed, og som hviler på den ide, at faglighed i alle fag kan løsgøres fra sin kontekst og sine perspektiver. Det oplyser om Kasper Støvring, men ikke om PH.

Blandt de analytiske afsnit lyser fx Peter Michael Lauritzens om 'PH, konservatismen og velfærdsstaten'. Som en slags kommentar til Thomsen, Langballe og Støvring sætter han PHs kritik op imod konservatismens, som den kommer til udtryk hos henholdsvis Lembourn, Bjørn Poulsen, Erik Aalbæk Jensen, Søren Krarup, Henning Fonsmark og Tage Skou-Hansen. Med en stor viden om brudlinjerne afviser han fx Krarups kritik som perfidi, men kan ved hjælp af Aalbæks kritik af PH

og kulturradikalismen få sagt noget kritisk og kritisk væsentligt om PH.

Jørn Guldborg åbner ballet og bogen med en flot fanfare om PH mellem fortid og nutid. Michael Fjeldsøe åbner for en spændende diskussion om kulturradikalismen og musikken. Begge åbninger, tænker man, har tilstrækkeligt drive til at blive til noget større.

Anne Borups artikel om PH og *Tænk*, forbrugeroplysning og reklamekritik åbner spændende op for et større tema, som går på tværs af antologiens temaer, nemlig sammenhængen mellem kritik, sprog og formidling. Det gælder fx Ib Poulsens artikel om PH som radiokritiker og Hans Flemming Kraghs om PH som tv-kritiker. Kritikken og sproget var jo PHs grundlæggende produktionsmidler, og i hans dag-til-dag-producerede tekster møder man eksempler på, at han af og til gør genren til kunst. Dette aspekt bliver kyndigt behandlet af Jørn Lund, som tager sig af PHs sprogpolitik, og af Thomas Bredsdorff og Anne-Marie Mai, når det handler om hans digtning. De fastholder, at han ikke bare er en stor kunstner, men at han hører med i den danske kanon, som skoleundervisningen bør hvile på. Antologien kommer på denne tværfaglige måde til at udfolde temaet om sprog og digtning, som Hertel havde oppe og vende i biografien, og tilføjer mange vigtige træk til billedet.

Der er en hel del flere artikler i antologien, som fortjener at blive omtalt. Men pladsen tillader det ikke. Det har gået som en tråd igennem hele projektet, at Hertel ønskede at 'stille lysmageren i et nyt lys',

dvs. i modsætning til Hammerich forholde sig kritisk. Læsere, som vil følge Hertel, skal læse betydeligt mere, men det lønner sig. Både biografien og antologien føjer adskillige alen af ny viden til billedet af PH, som både bliver større (dvs. mere udfoldet) og mere præcist (dvs. kritisk). Kompositionen af billedet ved hjælp af de to meget forskellige bind, lykkes langt hen ad vejen. Der er i antologien en række artikler i tomgang. De fastholder, som PH sagde, at uenighed gør stærk, men også at uenighed skal udfoldes til et niveau over den blotte konstatering af at en eller anden offentlig person *ikke* kan lide PH. Der viser Hertel selv formatet i biografien, ligesom Peter Michael Lauritzen gør det ved egen og Aalbæk Jensens hjælp i antologien.

Morten Thing

The Socialist Car

Lewis H. Siegelbaum (red.): *The Socialist Car. Automobility in the Eastern Block*. Cornell University Press, 2011. 256 s., ill. 24,95\$ (paperback). ISBN 978-0-8014-7738-6.

Socialismen og privatbilismen har, ifølge forordet til denne bog, det til fælles at de begge lover at befri menneskene fra fortidens begrænsninger, og lede dem ind i en ny, moderne verden. Men de gør det fra hver sit udgangspunkt: det kollektive, politiske system over for det private forbrug. Hvad sker der, når de to kombineres? Det er bogens hovedemne. Ved at tage udgangspunkt i de økonomiske, politi-

ske og kulturelle problemstillinger der opstår omkring "den socialistiske bil", kan der kastes nyt lys over statssocialismens praksis.

Der er tale om en antologi med bidrag af 11 forskellige forfattere, med rødder i både Øst- og Vesteuropa såvel som USA. Der tages udgangspunkt i en bred forståelse af "Automobility", som antages at indbefatte ikke bare de forskellige sociale og tekniske institutioner og praktikker, som organiserer biltrafikken, men også de ideologier og diskurser som omgiver den, såvel som bilismen som en måde at opleve verden på.

I forlængelse heraf er bogen opdelt i tre hovedafsnit, hvoraf det første handler om produktion, distribution og forbrug af biler. Som det fremgår tydeligt af bogen var der, trods politisk ensretning og økonomisk integration, forskelle på automobiliteten i de forskellige lande i Østeuropa. Men der var også et fælles udviklingstræk, der groft forenklet kan karakteriseres således: Under Stalin var produktionen af personbiler, som andre forbrugsgoder, lavt prioriteret til fordel for sværindustrien. Under Khrusjtjov blev der lagt større vægt på bilen som et element i udviklingen af en socialistisk modernitet. Men i modsætning til den vestlige privatbilisme var tanken, at bilerne skulle være kollektivt ejede, så brugerne kunne låne eller leje dem efter behov. Fra Bresjnev og fremover, blev der lagt betydelig større vægt på at forsyne befolkningen med forbrugsgoder. Mens der tidligere primært var produceret få og store personbiler til officielt brug, bliver der i denne periode skabt en egent-

lig masseproduktion af mindre biler i flere af landene: I DDR og Tjekkoslovakiet med egne Trabant, Wartburg og Skoda, og i Polen, USSR og Rumæni- en med Polski Fiat, Lada og Dacia på licens fra vesten. Der opstod nu et marked for privatbiler, om end i stærkt reguleret form.

Den politiske opprioritering af privatbilismen gav også nye betingelser og muligheder for trafik- og byplanlægning. Det handler bogens andet hovedafsnit om. Vi hører om hvordan byplanlæggere i USSR og DDR med inspiration fra bl.a. Corbusier anlægger et nyt, funktionalistisk syn på byen, som kommer til udtryk i renoveringsprojekter som Berlins Alexanderplatz og Moskvas Kalinin-prospekt, men også ved opførelsen af de helt nye, socialistiske byer. Et eksempel på det sidste er Berlin-forstaden Marzahn.

Det sidste hovedafsnit handler om bil-kultur. Eksempelvis fortælles om *Autobasteln* i DDR. At bilejere modificerer og selv reparerer deres bil, er ikke et fænomen der begrænser sig til Østeuropa. Men det fik en anden betydning her end i Vesten, fordi markedet fungerede anderledes: I Vesten er der et i princippet uendeligt udbud af biler, og det er forbrugernes købekraft som sætter begrænsningen. I Østeuropa var der i mange tilfælde et overskud af købekraft, mens udbuddet var begrænset. Det betød bl.a., at biler blev leveret til kunderne i en tilstand, der nærmest krævede en teknisk indsats fra starten. Således fik købere af en Lada det råd med på vejen, at de burde starte med at skille deres nye bil fuldstændigt ad, og give den en or-

dentlig gang rustbeskyttelse. Flere bilmærker blev leveret med en omfattende værktøjs-pakke, som erstatning for det ikke særligt udbyggede system af autoværksteder. Til gengæld betød det begrænsede udvalg af mærker, at hvis man ville have en bil der så anderledes ud end naboens, så måtte man selv modificere og bygge om.

Bogen slutter med et bidrag, som på sin vis kan siges at handle om minoriteten blandt minoriteten: Kvindelige bilister i USSR og Rusland. Her gøres kønsaspektet, som berøres kort i andre bidrag, til det centrale. Artiklen bygger på en række interviews med kvindelige bilister fra forskellige generationer. Det kommer der en interessant fortælling om skiftende kvindesyn fra Sovjet-tiden til i dag ud af. Som forfatteren skriver: "One asks about a car and gets an entire history". Netop aktørernes – bilsternes – egne stemmer og fortællinger, er noget af det der elers i nogen grad savnes i bogen.

I en anden boldgade savner jeg lidt mere konkret teknologihistorie. Det er fint at skrive om sociale konstruktioner, diskurser og andet, som knytter sig til teknologien. Men af hensyn til realismen i forfatterens tolkninger og læsernes mulighed for at vurdere dem, må man nødvendigvis også forholde sig til selve det materielle objekt. Hvordan fungerede de socialistiske biler, hvad var deres væsentligste tekniske karakteristika, hvordan udviklede de sig over tid? Oplysninger kan findes spredt rundt i bidragene, men der savnes en systematisk fremstilling.

Det er på en gang styrken og svagheden ved antologien som

form, at de enkelte forfattere skriver fra hvert sit synspunkt. I dette tilfælde betyder det, at man som læser lades tilbage med flere uafklarede spørgsmål. Det gælder eksempelvis i afsnittet om byplanlægning, hvor der i det første bidrag argumenteres ganske overbevisende for, at byplanlægningen især i DDR fra slutningen af 60'erne udvikler sig i mere og mere teknokratisk retning, hvor man lader sig inspirere af vestlige planløsninger uden at reflektere over, hvordan de passer i en anden social og økonomisk kontekst. På den anden side antyder andre bidrag, bl.a. om Marzahn og de socialistiske byer på, at der i praksis var en forskel på, hvordan nye byer og bydele blev tænkt, opført og brugt i Øst og Vest. De to ting betyder naturligvis ikke at udelukke hinanden, men en nærmere diskussion af forholdet mellem planlæggernes visioner og virkeligheden kunne være spændende – især når det handler om samfund, som så udpræget mente at kunne planlægge det gode liv.

For at skrive om "den socialistiske bil" må man naturligvis også mene, at en sådan findes – at der i hvert fald potentielt findes en form for automobilitet, som er anderledes end den vi kender i vesten, baseret på masseproduktion og forbrug af privatbiler. Men også her skriver forfatterne tydeligvis fra forskellige udgangspunkter.

Et bidrag om den Tjekkoslovakiske bilindustri fremstår, som om den vestlige form for privatbilisme er den implicite målestok for modernitet. At man ikke formåede at bringe sig på omgangshøjde med vestlig bilindustri, bliver således i

sig selv et indirekte bevis på socialismens uformåen. Et andet indlæg forsøger eksplicit at identificere ansatser til en alternativ modernitet i Østeuropa. Her konkluderer forfatteren resignerende, at det blev ved ansatserne. Til gengæld mener han at hvis man, i stedet for at efterabe den vestlige form for automobilitet, havde satset på en kombination af kollektiv trafik og Khrusjtjovs vision om dele-biler, så havde befolkningerne ikke haft det incitament til at protestere, som til sidst bragte regimerne til fald!

Begge tilgangsvinkler forekommer at overvurdere bilismens politiske betydning mere end en lille smule. Når det gælder den overordnede målsætning – at kaste nyt lys over statssocialismens praksis – er bogen altså ikke uden svagheder og selvmodsigelser. Men dermed indbyder den naturligvis også til fornyet diskussion og viser på den måde indirekte, at “den socialistiske bil” faktisk kan være et interessant og frugtbart udgangspunkt, også for en historie der rækker langt videre end til bilen som sådan.

Lars K. Christensen

Kollektiv Handling

Flemming Ibsen, Laust Høgedahl & Steen Sheuer: *Kollektiv Handling. Faglig organisering og skift af fagforening*. Nyt fra samfundsvidenskabernes: Frederiksberg 2012. 319 s., 325 kr., ISBN: 978-87-7683-032-8.

I en tid, hvor fagbevægelsen taber medlemmer i stort antal og synes i fare for at miste sin position som samfundets

mest betydningsfulde sociale bevægelse, er en dybdegående analyse af baggrunden for denne tilbagegang og fagbevægelsens muligheder for i fremtiden at vende denne udvikling særdeles relevant. I *Kollektiv handling* spørger forfatterne, hvorfor et voksende antal lønmodtagergrupper fravælger medlemskab af de overenskomstbærende organisationer?

Der er ikke tale om et historisk studie, men først og fremmest en analyse af, hvordan samtidens lønmodtagere stiller sig til faglig organisering, og hvilke fremtidsperspektiver, der med udgangspunkt heri, tegner sig for dansk fagbevægelse. Det er imidlertid en diskussion og problemstilling, hvortil historien har meget at bidrage med.

Bogens omdrejningspunkt er en større spørgeskemaundersøgelse, *Lønmodtagerorganisering i Danmark* (LMO), hvor 4107 aktive lønmodtagere er blevet spurgt om forskellige forhold vedrørende deres syn på faglig organisering. LMO gentager spørgsmål fra APL-undersøgelserne fra 1992 (Jørgensen et al. 1992) og 2002 (Bild et al. 2007), og de tre undersøgelser giver således tilsammen mulighed for at kortlægge forandringer i lønmodtagernes syn på faglig organisering i en 18-årig periode. I tilgift til denne undersøgelse får man i bogen sidste og korteste del en teoretisk analyse og diskussion af fremtidsperspektiver for fagbevægelsen.

Bogen anlægger en tostrengt strategi til at besvare spørgsmålet om, hvorfor lønmodtagerne fravælger medlemskab af de overenskomstbærende fagforeninger: Dels et aktørperspektiv med fokus på

lønmodtagernes motivation for at være medlem og dels et institutionelt perspektiv med fokus på betydningen af forskellige fagforeningstyper i form af serviceorienterede-, kollektivistiske- og professionsfagforeninger.

Det teoretiske udgangspunkt for at analysere aktørperspektivet er bredt og eklektisk, men domineret af en rational choice-teoretisk tilgang, der antager, at fagforeninger agerer på et “fagforeningsmarked”. Her udbyder fagforeninger en række varer i form af overenskomster, serviceydelser, forbedrede arbejdsvilkår, politisk og fagligt fællesskab osv., som lønmodtagerne så alt efter deres præferencer køber til den billigste kontingentpris. Denne forklaring suppleres af en figur, der fokuserer på værdimæssige eller normative motiver for at være medlem, der tager udgangspunkt i at der på arbejdspladsen skabes et fællesskab, der bevirker et socialt eller normativt pres for, at man er medlem; det rationelle valg motiveres af, at prisen i form af mobning eller eksklusion af arbejdsfællesskabet som konsekvens af, at man ikke er medlem, er højere end kontingentet. Imidlertid inddrages også andre teoretiske forklaringer med udgangspunkt i marxistiske og sociologiske studier, i udarbejdelsen af hypoteserne om fagforeningsmedlemskab.

Baggrunden for antagelsen om et fagforeningsmarked finder vi i en indledende analyse af, hvordan de overenskomstbærende fagforeningers markedsmonopol er blevet brudt med liberaliseringen af a-kasserne i 2001, der ophæver den såkaldte Ghent-effekt (det, at

a-kasemedlemskab medfører medlemskab af den fagligt set tilsvarende fagforening). Dette monopolbrud blev forstærket med forbuddet mod eksklusiv-aftaler som følge af en dom fra Den Europæiske Menneskeret-tighedsdomstol i 2006. Konklusionen er, at situationen nu er tæt på fuld konkurrence mellem *gule* og *røde* fagforeninger og endelig det at være uorganiseret.

Med udgangspunkt i dette perspektiv følger en omfattende gennemgang af empirien fra LMO-undersøgelsen, der primært analyseres i tabelform, men også anvender multivariat regressionsanalyse og faktoralanalyse samt indekseringsteknikker. Her skal det bemærkes, at empiriens særlige fortrin består i, at man har spurgt både medlemmer af røde og gule fagforeninger samt de uorganiserede og på den måde kan kortlægge, hvad der motiverer skift fra rød til gul, fra rød til uorganiseret, og endelig for at blive i de røde fagforeninger. Af interessante resultater bør det fremhæves, at der er tydelige indikationer på, at individualiseringstendensen blandt unge synes at være stagnerende eller ligefrem aftagende, og at solidariteten ikke har det så skidt endda som APL-undersøgelserne tydede på. Også analysen af de forskellige faktorer, der afgør medlemmernes holdning til faglig organisering, og den efterfølgende kobling til sammenhængen med valg af fagforeningstype, er interessant.

I sidste del følger en diskussion af fagbevægelsens muligheder i fremtiden med hensyn til økonomisk og politisk magt, medlemsorganisering og fagforeningerne som institutio-

ner og organisationer. Her opstilles tre scenarier: Man fortsætter den hidtidige strategi med fortsatte fusioner og faldende medlemstal og ender med at tabe det private arbejdsmarked for primært at organisere den offentlige sektor. Alternativt slanker man organisationerne, afstår fra sin politiske rolle og omlægger fagbevægelsen til store forsikrings-selskaber, der kan konkurrere på kontingentpris med de gule. Forfatterne sammenfatter denne strategi som, at "LO-forbundene skal dø, før de kan overleve!". Endelig er der "den offensive investerings- og udviklingsstrategi", som foretrækkes af forfatterne, hvor man slanker organisationen og sænker kontingenterne, samt satser massivt på at organisere lønmodtagerne gennem en op-søgende og inddragende indsats.

Bogens hovedproblem består i en spænding mellem fagbevægelsen opfattet som en aktør på et marked og som en social bevægelse. Hvad en fagforening er eller *bør* være forandrer sig fra en markedsaktør i bogens første og anden del til noget, der minder om en social bevægelse i bogens tredje del, hvad der medfører, at sammenhængen mellem analyserne kan være svær at se. De fund, der er gjort i analysen af LMO-undersøgelsen, informerer kun i meget ringe grad analysen af fremtidsmulighederne. Det synes at skyldes, at det er svært at anvende analyseresultater, der er gjort med et teoretisk udgangspunkt i individets valg og motiver, i en analyse af fremtidsmulighederne, der tager udgangspunkt i fagforeningerne som kollektive interessevaretagere og sociale og politi-

ske bevægelser. Det kan således be-tvivles, hvorvidt de konklusioner, der drages angående fagbevægelsens fremtidsmuligheder i tredje del, vil-le have været anderledes uden LMO-undersøgelsen.

Hvad angår selve analysen af empirien fra LMO-undersøgelsen, kunne man også have ønsket sig, at der blev gået mere i dybden, og at tabellerne var mere udførlige, så det f.eks. var muligt at identificere, hvor mange cases procentsatserne i tabellernes enkelte celler dækker over. I samme dur savner man ofte statistisk signifikans-test, når der konkluderes på små forskelle, som man kan mistænke for at være udtryk for tilfældigheder i stikprøven. Resurserne hertil kunne være opnået ved, at man ikke samtidigt forsøgte at dække både LO, FTF og AC- området, men afgrænsede sig til LO. Det ville også skabe mere sammenhæng, da det alligevel stort set udelukkende er LO-fagbevægelsen, der diskuteres i bogens sidste del.

Ibsen, Høgedahl og Scheuer kommer vidt omkring, og nok også for vidt på bekostning af fokus og grundighed i særligt dele af de empiriske analyser. Der er imidlertid masser af interessante diskussioner, betragtninger og ikke mindst empiriske fund, der kunne vinde meget ved bidrag fra analyser af den historiske erfaring. F.eks. åbner antagelsen om et "fagforeningsmarked" op for nye perspektiver på de historiske erfaringer med organiseringen af de danske lønmodtagere, og omvendt danner de selv-samme erfaringer udgangs-punkt for kritik og diskussion af dette perspektiv som ud-gangspunkt for en analyse af

fagbevægelsens medlemskrise.

Kollektiv handling er uomgængelig læsning for alle, der interesserer sig for diskussionen om de udfordringer, fagbevægelsen af i dag står overfor, som uanset hvilken løsningsstrategi, der vælges, formentligt vil få stor betydning for det danske arbejdsmarkeds fremtidige udformning.

Jonas Toubøl

Henvisninger

· Jørgensen, Henning, Morten Lassen, Jens Lind & Morten Madsen: *Medlemmer og meninger*, CARMA, AAU, 1992
 · Bild, Tage, Emmett Caraker, Henning Jørgensen, Morten Lassen, Rasmus Juul Møberg & Steen Scheuer: *Arbejdsliv og politik – signalement af lønmodtagere i det 21. århundrede*, Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 2007

Maos hungersnød var ikke noget teselskab

Frank Dikötter: *Maos store hungersnød. Den største katastrofe i Kinas historie, 1958-68. Informations Forlag (2010) ISBN 978-87-7514-310-8., 399 kr.*

Danskernes interesse for 'Riget i midten' synes i dag primært betinget af det kinesiske markeds næsten uendelige forbrugspotentiale. Mejeri- og bryggerigiganternes investeringer og kurmageri overfor en voksende kinesiske middelklasse dækkes loyalt i de danske medier. Det er som om, at det lovende eksporteventyr og erkendelsen af Kinas igangværende opstigning, til global supermagt, lægger en dæmper på interessen for de talrige histori-

ske skyggesider. Fraværet af offentlig interesse for Kinas historie skygger dermed også for forståelsen for landets opkomst som global økonomisk supermagt. Man kan måske ligefrem sige, at en sådan historisk interesse er svært kompatibel med danske eksportvirksomheders frieri til de kinesiske magthavere.

Offentlighedens manglende interesse i Kinas historie kan imidlertid ikke bare affærdiges som en konsekvens af kapitalinteresser; den er i lige så høj grad betinget af geografisk afstand, kulturel fremmedartethed og et kinesisk samfund, der er fyldt med paradokser, der svært lader sig forklarer i en kort avisartikel. Fx forudsagde de fleste medier, efter Murens fald, at den kinesiske kommunisme ville gå samme vej. De frie markeds kræfter og de triumferende liberale demokratier kunne ikke sameksisterer med totalitaristiske kommunistisk regimer; liberaliseringen havde sejret ad helvede til – end of history!

I dag er vi (igen) blevet lidt klogere, men Kina udgør stadigvæk et paradoks for den vestlige historieskrivning, der har bevirket et ubekvent paradigmeskift i forhold til forståelsen af totalitaristiske regimers evne til økonomisk vækst i en neoliberal global verden. Det fordrer også en bedre forståelse for de historiske udviklinger, der under oftest ufattelige menneskelige omkostninger har gjort Kina til en global-politisk og økonomisk nøglespiller.

En genvej til en sådan forståelse er Frank Dikötters værk om den hungernød, som formand Maos "Det store Spring Fremad" forårsagede i perio-

den 1958-62. Dikötters bog blev oversat til dansk i 2010, og det bør værdsættes af flere årsager. For det første, så har Maos Kina altid, i en dansk sammenhæng, stået i skyggen af Stalins Sovjet, der jo havde en anderledes politisk, og ikke mindst sikkerhedspolitisk betydning, for Danmark. For det andet, og som tidligere antydet, så er Sovjetunionen en saga blot, hvilket ikke gør sig gældende for det kommunistiske Kina, der på trods af et nøje kontrolleret opgør med maoismens værste eksesser, reelt baserer sin legitimitet på samme historiske og ideologiske fundament.

Når man læser Dikötters beskrivelse af den hungersnød, der fulgte Maos "Det store Spring Fremad" og den ufattelige kynisme, der lå til grund for denne, så forstår man godt, hvorfor fortiden er så problematisk for det kinesiske regime. En betydelig del af det fundament, som nutidens Kina hviler på, er simpelthen bygget på skeletter, nærmere betegnet 45 millioner, hvis man stoler på Dikötters grundige arkivstudier, og det er der god grund til at gøre. Dikötters bog er baseret på en privilegeret adgang til de kinesiske partiarkiver, ikke kun de centrale, men også de regionale og lokale partiarkiver, der i et enormt partibureaukrati som det kinesiske er af afgørende betydning for sådan en undersøgelse. De lokale arkiver rummer vidnesberetninger og lokale partifolks vurderinger og indberetninger 'uden filter', og det er unægtelig grum læsning.

Dikötters bog er en tour de force i systemisk vold, menneskeforagt og en politisk kynisme, der trodser enhver beskri-

velse. Selvom nutidens kinesiske magthavere gerne tørrer ansvaret af i Mao og hans nærmeste klike, ikke ulige Khrusjtjovs personfikserede opgør med Stalin, og ikke stalinismen, så efterlader bogen ikke meget tvivl om, at forbryderne var at finde hele vejen ned igennem partiapparatet og helt ud i de mindste landsbyer, hvor den politik, der forårsagede hungersnøden, blev effektueret.

Mao var imidlertid ikke bare en kinesisk kopi af Stalin, som han for øvrigt både beundrede og hadede på en og samme tid. Ulige Stalin, så kannibaliserede Mao aldrig sit eget partiapparat, og selv under Kulturrevolutionen, så endte udrensningerne af partikadrer sjældent med en for tidlig død. Omvendt udviste Mao og partiledelsen en himmelråbende ligegyldighed overfor deres undersåtters lidelser og utidige død, der, om muligt, overgik Stalins ditto overfor hans ellers hårdt prøvede undersåtter.

Indenfor en ca. fireårig periode blev ca. 45 millioner kinesere, ifølge Dikötter, arbejdet, tæsket og sultet ihjel. Den sultende kinesiske befolknings ve og vel måtte vige for et vanvittigt eksperiment, der skulle mangedoble den kinesiske eksport af primært fødevarer. Målet, der helligede midlet, var at skaffe fremmede valuta, der skulle muliggøre en forceret industrialisering, som indenfor blot 15 år skulle overgå Storbritanniens industrielle niveau.

Lokale partilederes rapporter, i det omfang de var ærlige, faldt ikke i god jord hos Mao. I 1959 bemærkede han med kortfattet ligegyldighed, at: "Når der ikke er nok at spise, sulter folk til døde. Det er bed-

re at lade halvdelen af folket dø, så den anden halvdel kan spise sig mætte" (s. 182). Denne kynisme sivede ned igennem partiapparatet, hvor den forbryderiske politik blev forværret af korrupte embedsmænd, tyveri, sjusk, urealistiske kvoter og bevidst fordrejede afrapporteringer.

En anden styrke ved bogen, er, at Dikötter har støvsuget partiarkiverne i Østeuropa og Rusland for indberetninger fra perioden. Disse viser, at særligt de udstationerede østtyske og russiske diplomater og specialister nøje fulgte udviklingen og løbende sendte bekymrede rapporter, til Berlin og Moskva. Både østtyskerne og russerne anskuede Maos politik som en katastrofal gentagelse af Stalins værste politiske eksesser, ikke mindst hungersnøden i Ukraine 1932-33. De broderlige formaninger var dog ikke videre altruistiske, men nærmere betingede af, at kvaliteten af de kinesiske eksportvarer gik fra ringe til direkte ubrugelige, hvilket fik russerne og østtyskerne til at kræve betalingen retur.

De broderlige formaninger blev oftest mødt med en lukket dør, og i takt med at forholdet forværredes imellem Moskva og Beijing, så blev advarslerne mødt med direkte fjendtlighed. Omvendt anså både østtyskerne og russerne i stigende grad kineserne som vrangvillige børn, der var 'udenfor pædagogisk rækkevidde'.

En anden styrke i bogen er de talrige vidneberetninger, der tager os helt med ud i de små landsbysamfund, hvor Maos politik blev effektueret med rå vold, og hvor den ekstreme hungersnød fx udartede sig i kannibalisme og komplet sam-

menbrud i landsbysamfundenes sociale orden. Bogen efterlader en med en grim fornemmelse af, at Pol Pots senere og ekstreme vold imod den cambodjanske befolkning reelt var en velafprøvet metode som han lært af sin læremester Mao.

Selvom Dikötters bog er både velresearchet og velskrevet og den desuden har modtaget en lang række fine bog- og historiepriser, så er den også blevet kritiseret for en række forhold. Bl.a. diskuteres det reelle antal ofre for Maos hungersnød stadigvæk og en række kritikere mener, at Dikötters 45 millioner er sat for højt. Dikötters estimat er imidlertid ikke nærheden af Stéphane Courtois' omdiskuterede *Kommunismens sorte bog*, hvor Maos forcerede industrialisering hævdes at have kostet 65 millioner kinesere livet, og i enkelte andre værker er dødstallet endda sat højere.

Diskussionen om hvorvidt Mao dræbte 30, 45 eller 65 millioner føles imidlertid sært irrelevant – det er under alle omstændigheder et folkemord, der i omfang overstiger den menneskelige fatteevne. Hvis man ellers ønsker en komparativ målestok, så døde der samlet ca. 60 millioner mennesker under Anden Verdenskrig.

En anden kritik går på, at Dikötter ikke nævner, at hungersnød også var et tilbagevendende fænomen før Mao kom til magten. Men det fritager imidlertid hverken Mao eller hans parti for deres politiske ansvar. Mere interessant er det måske nok, at den brutale og forcerede industrialisering, der kostede ca. 45 millioner kinesere livet, skabte fundamentet for den industrielle supermagt

som Kina er i dag – hvor mange tænker over det, når de i dag køber deres ’made in China’ produkter?

Tilbage står den centrale konklusion, at hungersnøden ikke blot var en beklagelig sideeffekt af en ambitiøs industrialisering. Den hungersnød, der fulgte ’Det Store Spring Fremad’ var en koldt og kynisk kalkuleret ingrediens i et eksperimenteret affødt af et morderisk regimes storhedsvanvid. Når man har læst Dikötters anbefalelsesværdige bog, så står én ting lysende klart; i Maos Kina sultede folk ikke bare ihjel – de blev sultet ihjel.

Chris Holmsted Larsen

Borgerskabets frygt

Marc Mulholland: *Bourgeois Liberty and the Politics of Fear from Absolutism to Neo-Conservatism*.

Oxford: Oxford University Press 2012, 416 sider, 28 pund
Isbn (hardback): 978-0-19-965357-7

Denne bog er rigtig god, bare ikke om det, den påstår at være dens egentlige ærinde. Det er en virkelig kompetent og spændende gennemgang af de sidste mere end 200 års vestlige politiske historie.

For alle, der ønsker én håndterbar bog om de kampe, institutioner og tanker, der har formede den moderne, vestlige verden (med få afstikkere til Asien men næsten komplet tavshed omkring kolonialismen), kan denne bog kun anbefales. Særligt kapitlerne, der handler om tiden før det 20. århundrede er yderst kompetente. Idet vi når frem til det 20. århun-

drede sker der ganske enkelt for meget, og forfatteren lader sig overvælde af detaljer og hændelser, således at det forholdsvist stramme narrativ i de øvrige kapitler eksploderer i en kakafoni af observationer, begebenheder, personer og andet, der alle skal nævnes, men som ikke ordentligt forklares.

Forfatteren Marc Mulholland er historiker fra Oxford og giver her et bud på en klassekamps-orienteret historisk skrivning, der i et kritisk mellemværende med Marx og marxismen, forsøger at forstå den vestlige politiske historie gennem klasse-konflikter og ikke mindst klasse-forskydninger. Lidt reduktivt men dog ganske dækkende kan man sige, at bogens plot er borgerskabets pendulering mellem adelens hierarkisme og arbejderklassens egalitarisme. Mulholland skriver selv i indledningen, at “selv om middelklassen er abstrakt tilhænger af borgerlige og politiske rettigheder, så er de tilbøjelige til at blive mere illibérale som reaktion på arbejderklassens fremmarch.” Dette er bogens tese og ærinde. Det er grundlæggende en opdatering og kvalificering af Marx’ klasseanalyse og i sine diskussioner af, hvad borgerskabet er, hvorledes Marx og marxismen har læst forholdet mellem borgerskab og arbejderklasse, er bogen rigtig god. Det er en ikke-reduktiv, historisk og empirisk sensitiv bog.

Men bogens svaghed er, at den i sin historieskrivning ikke skarpt og konsekvent spiller sin idé om borgerskabets frygt og dets konsekvenser for deres frihedsfortolkning igennem. Problematikken dukker op her

og der, men ikke som den grundlæggende rammefortælling. Derfor virker den afsluttende konklusion, hvor Mulholland forsøger at kvalificere og differentiere analysen af klassekampen mellem borgerskab og arbejderklasse lidt påklippet og uden rygdækning i de foregående kapitler. Dette er ikke bogen om, hvordan borgerskabet heroisk kæmpede imod adelen med et argument om frihedens universalitet for dernæst at lade sig skræmme ind i en alliance med selvsamme adel, da andre end de ’dannede og formuende’ begyndte at tage frihedens universalisme alvorligt som andet og mere end et slogan. Det er til gengæld bogens styrke, at forfatteren yderst vellykket og interessant skriver historien om den vestlige politiske historie fra The Glorious Revolution og frem og viser med tætte empiriske nedslag, hvorledes forskellige nationale traditioner og begebenheder flettede sig sammen med større og mere generelle udviklinger. Bogen skal derfor læses for sin velskrevne og vidende gennemgang af den moderne politiske historie, ikke for dens klasseanalyse.

Mikkel Thorup

Rettelse

I Forskningsnyt i Arbejderhistorie Nr. 3 2013 stod konferencereferatet “GULag konferencen på Christiansborg den 25. september 2012” opført med den forkerte forfatter. Referatets forfatter er rettelig Kim Frederichsen, ikke Anne-Mette Anker Hansen, som det stod at læse.

Vi beklager.